

به نام خدا

مهارت‌های معلمی در تدریس

مولفان :

مژگان لری شوستری

حدیث نبی پور

نسرین فرامرزی نیا

مهتری ارزانی

انتشارات ارسطو

(سازمان چاپ و نشر ایران - ۱۴۰۲)

نسخه الکترونیکی این اثر در سایت سازمان چاپ و نشر ایران و اپلیکیشن کتاب رسان موجود می باشد

chaponashr.ir

عنوان و نام پدیدآور: مهارت‌های معلمی در تدریس/مولفان مژگان لاری شوشتری... [و دیگران].
مشخصات نشر: ارسطو (سامانه اطلاع رسانی چاپ و نشر ایران)، ۱۴۰۲.
مشخصات ظاهری: ۲۳۳ص.
شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۳۳۹-۲۶۳-۴:
وضعیت فهرست نویسی: فیبا
یادداشت: مولفان مژگان لاری شوشتری، حدیث نبی پور، نسرین فرامرزی نیا، مهر ارزانی.
یادداشت: کتابنامه: ص. ۲۲۹-۲۳۳.

موضوع: تدریس
تدریس -- راهنمایی شغلی
تدریس اثربخش
معلمان -- اثر بخشی
شناسه افزوده: لاری شوشتری، مژگان، ۱۳۵۴-
رده بندی کنگره: LB۱۰۲۵/۳
رده بندی دیویی: ۳۷۱/۱۰۲
شماره کتابشناسی ملی: ۹۳۴۷۲۹۷
اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیبا

نام کتاب: مهارت‌های معلمی در تدریس
مولفان: مژگان لاری شوشتری - حدیث نبی پور - نسرین فرامرزی نیا - مهری ارزانی
ناشر: ارسطو (سامانه اطلاع رسانی چاپ و نشر ایران)
صفحه آرای، تنظیم و طرح جلد: پروانه مهاجر
تیراژ: ۱۰۰۰ جلد
نوبت چاپ: اول - ۱۴۰۲
چاپ: زیر جلد
قیمت: ۱۸۸۰۰۰ تومان
فروش نسخه الکترونیکی - کتاب‌رسان:

<https://chaponashr.ir/ketabresan>

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۳۳۹-۲۶۳-۴:
تلفن مرکز پخش: ۰۹۱۲۰۲۳۹۲۵۵:
www.chaponashr.ir

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۳	فصل اول.....
۱۳	مقدمه .....
۱۶	روش تدریس .....
۱۶	تقسیم بندی روشهای تدریس : .....
۱۸	آزادیها .....
۱۸	آزادی سنی .....
۱۹	آزادی شروع .....
۱۹	آزادی مدت تحصیل .....
۱۹	اصل آزادی فردی .....
۲۰	خليفة .....
۲۰	درسها .....
۲۲	مهارت توضیح .....
۲۲	ارزشیابی مهارت توضیح .....
۲۳	برگ ارزشیابی مهارت توضیح .....
۲۴	ویژگی های روش سخنرانی .....
۲۴	مراحل سخنرانی .....
۲۶	محدودیت های روش اکتشافی .....
۲۷	حل مسئله از طریق آزمایش و خطا .....
۲۸	حل مسئله با روش تحلیلی .....
۲۹	حل مسئله با روش دیویی .....
۳۰	۷/۲- بحث آزاد .....
۳۱	۸- فن پرسش و پاسخ .....
۳۱	۸/۱- فرصت سؤال .....
۳۲	۸/۲- پرسش های پی گیر .....

۳۳	..... مهارت پرسش ۳-۸
۳۴	..... طرز سؤال کردن
۳۵	..... ۹- واحد کار (پروژه)
۳۵	..... گروههای کوچک
۳۵	..... یادگیری فردی
۳۶	..... روش آزمایشی
۳۹	..... فن تمرین
۴۰	..... تلفیق روشها
۴۱	..... تعیین مراحل و روشهای تدریس
۴۱	..... کارهای مقدماتی قبل از شروع تدریس
۴۲	..... ارائه درس جدید
۴۲	..... فعالیتهای تکمیلی
۴۴	..... تعیین فعالیتهای یادگیری
۴۴	..... ارزشیابی (از نتیجه درس)
۴۶	..... ۲-۱- الگوی برقراری ارتباط در جریان تدریس
۴۸	..... ۳-۱- توجه به نقش صدا و بیان معلم به هنگام تدریس
۴۹	..... عوامل موثر در بهبود صدا
۵۰	..... ارزشیابی صدا
۵۲	..... ۵/۳- سکوت
۵۴	..... ۱/۴- مطالب آماده سازی
۵۴	..... ۲/۴- روش آماده سازی
۵۵	..... ۵- مهارت ارائه درس جدید
۵۵	..... ۲/۵- مهارت در انتخاب روش ارائه درس جدید
۵۵	..... ۶- مهارت جمع بندی
۵۶	..... ۱/۶- اهداف جمع بندی
۵۶	..... ۶-۲- انواع جمع بندی
۵۷	..... جمع بندی انتقالی (کاربردی)

۵۸	۷- کلاسداری
۵۸	علل مسائل انضباطی
۵۹	مسائل ناشی از معلم
۶۱	۲- عدم آشنایی کافی معلم با روشها و اصول یادگیری
۶۲	۳- عدم آمادگی برای جلسات تدریس
۶۲	۴- کلاسهای کسل کننده و یکنواخت
۶۳	۷- عدم توجه به شرایط فیزیکی و رفاهی کلاس
۶۴	حفظ بی غرضی و داشتن سعه صدر
۶۵	تعیین عمق مسئله
۶۷	شناخت دانش آموز
۷۷	صحبت با دانش آموزان
۷۷	چند رهنمود کلی در زمینه رفتار معلم در کلاس
۸۱	طراحی آموزشی
۸۳	روش گروه کانونی
۸۳	روش مصاحبه
۸۳	روش پیمایش
۸۴	روش مشاهده
۸۴	انواع تحلیل
۱۴	نوع اول: تحلیل نیاز
۱۵	نوع دوم: تحلیل سیستم
۱۵	نوع سوم: تحلیل شغل
۱۶	نوع چهارم: تحلیل وظیفه
۸۶	انواع هدف
۸۸	طبقه بندی اهداف عملکردی
۹۲	انواع رسانه
۹۳	راهبرد چیست؟
۹۴	انواع ارزشیابی

- طراحی آموزشی و نقش آن در فرآیند تحصیل و یادگیری دانش آموزان ۹۵
- نقش معلم در ارتباط با دانش آموزان ۹۸
- چگونه با دانش آموزان ارتباط صحیح برقرار کنیم؟ ۹۹
- نقش صدا و بیان معلم ۱۰۰
- فن بیان چیست؟ ۱۰۱
- بکارگیری بیان و لحن مناسب در تدریس ۱۰۱
- تاثیر بیان در تدریس ۱۰۱
- پیشنهاداتی جهت تقویت مهارت بیان و صدا معلم ۱۰۲
- روش های بهبود مهارت در بیان و صدا معلم ۱۰۳
- راهکارهای کاربردی برای تقویت مهارت بیان در تدریس ۱۰۵
- جذاب نگه داشتن کلاس با بیان و لحن مناسب ۱۰۶
- نقش صدای معلم در فرآیند تدریس ۱۰۷
- مهارت پرسش ۱۰۸
- برنامه ریزی برای بهبود مهارت پرسشگری ۱۱۰
- انواع تکنیک های پرسشگری ۱۱۱
- سوالات باز ۱۱۱
- سوالات بسته ۱۱۲
- پرسش های راهنما ۱۱۳
- پرسش های رهنمودی ۱۱۳
- پرسش های کاوشی ۱۱۴
- پرسش های قیفی ۱۱۴
- پرسش های تصریحی ۱۱۵
- پرسش های فرضیه ای ۱۱۵
- پرسش های یادآوری و پردازشی ۱۱۵
- اهداف تکنیک های پرسشگری ۱۱۶
- استراتژی هایی برای افزایش اثربخشی تکنیک های پرسشگری ۱۱۷
- مزایای مهارت پرسشگری ۱۱۸

۱۱۹	..... معایب
۱۱۹	..... علل لزوم پرسش درس
۱۱۹	..... مهارت های غیر کلامی معلم
۱۲۰	..... رفتار کلامی و غیر کلامی چیست؟
۱۲۰	..... ارتباط کلامی
۱۲۱	..... ارتباط و رفتار غیر کلامی
۱۲۱	..... اهمیت ارتباط و رفتار غیر کلامی در تدریس
۱۲۲	..... فواید ارتباط و رفتار غیر کلامی در تدریس
۱۲۲	..... ویژگی های ارتباط غیر کلامی
۱۲۴	..... انواع مهارت های غیر کلامی
۱۲۶	..... حرفه ای ترین روش یادگیری رفتار غیر کلامی در تدریس
۱۲۶	..... مهارت های ارتباط غیر کلامی معلم:
۱۲۸	..... مهارت تشویق و تنبیه
۱۲۹	..... تعریف تشویق و تنبیه
۱۲۹	..... انواع تشویق
۱۳۰	..... تاثیرات تشویق و تنبیه
۱۳۱	..... جنبه رفتاری تشویق و تنبیه
۱۳۳	..... دیدگاه های گوناگون درباره تنبیه
۱۳۴	..... خطرات ناشی از به کارگیری تنبیه
۱۳۴	..... تنبیه در آموزش و پرورش
۱۳۵	..... چگونه باید تنبیه کرد؟
۱۳۶	..... تنبیه شدید بدون توجیه اشتباه دانش آموز
۱۳۷	..... تنبیه مضاعف:
۱۳۷	..... مهارت در برقراری انضباط
۱۳۸	..... شیوه های کنترلی که برای حفظ نظم و انضباط مورد استفاده قرار می گیرند
۱۳۹	..... عوامل بیرونی برهم زننده نظم کلاس
۱۴۰	..... عوامل درونی برهم زننده نظم کلاس

۱۴۱	وظایف معلم در پیشگیری از بی انضباطی
۱۴۲	آموزش انضباط
۱۴۳	مهارت تشویق و ترغیب
۱۴۳	اهمیت تشویق و ترغیب
۱۴۴	تشویق و ترغیب در آموزش و یادگیری دانش آموزان
۱۴۵	نقش معلم در تشویق و ترغیب دانش آموزان
۱۴۵	مهارت های معلم در تشویق و ترغیب دانش آموزان
۱۴۷	نتیجه به کار گیری تشویق و ترغیب معلمان
۱۴۸	مهارت جمع بندی
۱۴۸	هدف معلم از جمع بندی
۱۴۹	روش های جمع بندی
۱۵۰	مهارت تکلیف شب
۱۵۰	تعریف تکلیف شب
۱۵۱	جایگاه تکلیف شب
۱۵۱	اهداف کلیدی تکلیف شب
۱۵۲	انواع تکلیف شب
۱۵۷	انجام دادن تکالیف مسئولیت شخصی دانش آموزان است.
۱۵۹	فصل دوم
۱۵۹	مبانی نظری
۱۶۰	روش تدریس
۱۶۰	تقسیم بندی روشهای تدریس :
۱۶۲	۲/۱- آزادیها
۱۶۲	آزادی سنی
۱۶۲	آزادی شروع
۱۶۲	آزادی مدت تحصیل
۱۶۳	اصل آزادی فردی
۱۶۳	۲/۲- خلیفه

۱۶۳	..... درسها
۱۶۵	..... مهارت توضیح
۱۶۶	..... ارزشیابی مهارت توضیح
۱۶۷	..... برگ ارزشیابی مهارت توضیح
۱۶۷	..... ویژگی های روش سخنرانی
۱۶۸	..... مراحل سخنرانی
۱۷۰	..... محاسن روش اکتشافی از دیدگاه (برونر)
۱۷۰	..... محدودیت های روش اکتشافی
۱۷۱	..... راه های حل مسئله
۱۷۲	..... حل مسئله با روش تحلیلی
۱۷۳	..... حل مسئله با روش دیویی
۱۷۳	..... ۷- روش مباحثه و انواع آن
۱۷۴	..... ۷/۱- بحث کنترل شده توسط معلم
۱۷۴	..... ۷/۲- بحث آزاد
۱۷۴	..... ۷/۳- روش بحث گروهی
۱۷۵	..... ۸- فن پرسش و پاسخ
۱۷۵	..... ۸/۱- فرصت سؤال
۱۷۶	..... ۸/۲- پرسش های پی گیر
۱۷۶	..... ۸-۳- مهارت پرسش
۱۷۷	..... انواع پرسش
۱۷۷	..... طرز سؤال کردن
۱۷۹	..... گروههای کوچک
۱۷۹	..... یادگیری فردی
۱۷۹	..... روش آزمایشی
۱۸۰	..... روش نمایشی
۱۸۰	..... گردش علمی یا فعالیت تجربی خارج از کلاس (کار میدانی)
۱۸۰	..... بازی های تربیتی

- ۱۸۱.....آموختن مفاهیم و اصول
- ۱۸۲.....آموختن از طریق قیاس و استقراء
- ۱۸۳.....فن تمرین
- ۱۸۴.....تلفیق روشها
- ۱۸۵.....تعیین مراحل و روشهای تدریس
- ۱۸۵.....کارهای مقدماتی قبل از شروع تدریس
- ۱۸۵.....آماده سازی
- ۱۸۶.....ارائه درس جدید
- ۱۸۶.....فعالیت های تکمیلی
- ۱۸۶.....انتخاب مواد و وسایل آموزشی یا رسانه ها
- ۱۸۸.....تعیین فعالیتهای یادگیری
- ۱۸۸.....ارزشیابی (از نتیجه درس)
- ۱۹۱.....الگوی برقراری ارتباط در جریان تدریس
- ۱۹۲.....۳- مهارت تمرکز بخشی
- ۱۹۲.....۳-۱- توجه به نقش صدا و بیان معلم به هنگام تدریس
- ۱۹۳.....عوامل موثر در بهبود صدا
- ۱۹۴.....ارزشیابی صدا
- ۱۹۵.....۳-۲- حرکت در کلاس
- ۱۹۵.....۳/۳- توجه دادن کلامی و غیر کلامی
- ۱۹۶.....۳/۴- ایجاد تنوع در برقراری رابطه بین افراد کلاس
- ۱۹۶.....۳/۵- سکوت
- ۱۹۶.....۳/۶- به کارگیری حواس مختلف
- ۱۹۷.....۴- مهارت آماده سازی
- ۱۹۸.....۴/۱- مطالب آماده سازی
- ۱۹۸.....۴/۲- روش آماده سازی
- ۱۹۹.....۵- مهارت ارائه درس جدید
- ۱۹۹.....۵/۱- مهارت در انتخاب و تنظیم مطلب درس جدید

۱۹۹	۵/۲- مهارت در انتخاب روش ارائه درس جدید
۲۰۰	۶- مهارت جمع بندی
۲۰۰	۶/۱- اهداف جمع بندی
۲۰۰	۶-۲- انواع جمع بندی
۲۰۱	جمع بندی تلخیصی (مروری)
۲۰۱	جمع بندی اتفاقی
۲۰۲	۷- کلاسداری
۲۰۲	علل مسائل انضباطی
۲۰۳	مسائل ناشی از معلم
۲۰۸	مشکل آفرینی دانش آموزان
۲۰۸	حفظ بی غرضی و داشتن سعه صدر
۲۰۹	تعیین عمق مسئله
۲۱۱	شناخت دانش آموز
۲۱۲	انواع رفتارهایی که از دانش آموزان سر می زند
۲۱۵	تغییر رفتارهای ناپسند دانش آموزان
۲۱۵	نادیده گرفتن رفتارهای ناپسند در کلاس
۲۱۶	استفاده از تحسین و توجه به دانش آموز برای کاهش رفتارهای ناپسند در کلاس
۲۱۹	شرکت دادن دانش آموزان در فعالیت های یادگیری و اداره امور کلاس
۲۲۱	صحبت با دانش آموزان
۲۲۱	چند رهنمود کلی در زمینه رفتار معلم در کلاس
۲۲۳	۱/۲- مهارت در انتخاب روش برای انجام فعالیت های تکمیلی
۲۲۷	نتیجه گیری
۲۲۹	منابع فارسی :-

فصل اول

مقدمه

پیشرفت و ترقی هر جامعه ای در سایه نوع و کیفیت فعالیتی است که در مدارس انجام می گیرد. نقش معلم را به عنوان شخصی که ارتباط تنگاتنگی با دانش آموزان دارد نمی توان نادیده گرفت آموزش و پرورش نسل فعلی جامعه، در میان نیازهای دیگر، از اولویتهای خاصی برخوردار می باشد و آماده سازی معلم برای کلاس درس و نحوه برخورد او با دانش آموزان، شیوه تدریس توجه ویژه ای را می طلبد (میر کمالی، ۱۳۷۳ ص ۲۷).

معلمان در کلاسها با دانش آموزانی که از لحاظ خانوادگی، اجتماعی، اقتصاد، فرهنگی و روانی متفاوت هستند، روبرو می باشد که در کردار و گفتارشان از معلمان خویش تقلید می کنند و حتی در توجیه اعمال خود به معلمان خویش استناد می کنند. به این علت به نظر می رسد یک معلم باید تمام خصلتهای خوب یک انسان کامل را داشته باشد. ولی واقعیت این است که معلم مانند سایر افراد جامعه در برخی خصوصیات برجسته و در برخی دیگر متوسط و در بعضی نیز ضعیف می باشد. بنابراین معلم باید همواره خود را مورد ارزیابی قرار دهد و با شناخت نقاط ضعف خویش، در جهت افزودن بر خصلتهای برجسته، خود را متحول سازد (صفوی، ۱۳۷۶ ص ۸۵)

قابل ذکر است شیوه تدریس دارای مجموعه مهارتهای شخصی و ذاتی می باشد که شاید تمامی معلمان به یک اندازه از آن برخوردار نباشند، لذا در تحقیق حاضر تلاش می شود تا ضمن بررسی شیوه تدریس معلمان از لحاظ جنسیت،

رشته تدریس و سوابق تدریس، میزان ارتباط آن را با موفقیت تحصیلی دانش آموزان روشن سازد، تا از این طریق خدمتی هر چند ناچیز در حیث ارائه اطلاعات مورد نیاز به دست اندرکاران آموزش و پرورش، بخصوص معلمان زحمتکش فراهم گردد.

یکی از مباحث اساسی و بنیادی تعلیم و تربیت الگوهای تدریس می باشد که در فرایند تدریس و ساخت شخصیت و روند ذهنی، عاطفی، آموزشی و تربیتی دانش آموزان نقش اساسی دارد.

با این همه در متون علمی کمتر مورد توجه و عنایت قرار گرفته است (کولین و لاسلت، ترجمه صباغیان، ۱۳۷۳، ص ۴۵)

میلر تدریس را فراهم آوردن موقعیت و اوضاع و احوالی که یادگیری را برای شاگردان آسان می کند تعریف کرده است یعنی تدریس یک فعالیت است اما نه هر نوع فعالیتی، بلکه فعالیتی که آگاهانه و بر اساس هدف خاصی انجام می گیرد. قابل ذکر است منظور از هدف اینجا، ایجاد شرایط مطلوب یادگیری می باشد.

نخستین گام در تدریس طراحی سنجیده و آگاهانه فعالیت‌های مربوط به تدریس می باشد که شامل ویژگی های خاص تدریس از جمله:

۱- وجود تعامل در رابطه متقابل بین معلم و شاگرد

۲- هدف دار بودن فعالیت‌های معلم

۳- مفاهیم به طریقی ارائه شود که متناسب با فهم و توانایی شاگردان باشد

در فرایند تدریس تنها تجارب و دیدگاه‌های علمی معلم نیست که موثر واقع می شود بلکه کل شخصیت اوست که ایجاد شرایط یادگیری و تغییر و تحول شاگرد، تاثیر می گذارد (شعبانی، ۱۳۷۲، ص ۸۱)

بنا به ملاحظات فوق، تحقیق حاضر در صدد است، ضمن اهمیت دادن به مساله، آن را از بعد روش تدریس بررسی و میزان ارتباط آن را با موفقیت تحصیلی دانش آموزان روشن نماید و راه را برای مطالعات و تحقیقات دقیق تر و تجربی تر هموار نموده و معلمان را با صلاحیتهای حرفه ای شغل خویش بیش از پیش آگاه نماید.

مجموعه تدابیر منظمی که معلم برای رسیدن به هدف با توجه به شرایط و امکانات اتخاذ می کند روش تدریس می نامند که موجب ایجاد شرایط مطلوب یادگیری در دانش آموزان می شود و روند آموختن را تسهیل می نماید. الگوهای تدریس یکی از مباحث اساسی و بنیادی تعلم و تربیت است انتخاب الگوی تدریس به نوع آگاهی معلم از فلسفه و نگرشهای تعلیم و تربیت بستگی دارد. انتخاب روش تدریس یکی از مراحل مهم طراحی آموزشی است معمولاً معلم بعد از انتخاب محتوا و قبل از تعیین وسیله و خط مشی، روش مناسب تدریس خود را انتخاب می کند (شعبانی، ۱۳۷۲، ص ۹۰)

تدریس از روشها و فنون بسیار دقیق و حساسی برخوردار است چنانچه با روشهای علمی و با درایت و نکته سنجی لازم بکار گرفته شود، به فراگیران کمک می کند تا در فعالیت یادگیری موفق شوند و همچنین به مدرسان کمک می کند تا با اطمینان و اعتقاد به خود از حداکثر توان در جهت تسهیل امر یادگیری و تاثیر پذیری بهره گیرند (هوی و میسکل، ۱۳۸۲ ص ۲۱۵)

در این راستا پژوهش مورد نظر در پی آن است مشخص نماید که روشهای تدریس تا چه میزان به دانش فنی و توان علمی مدرس و تا چه میزان به شخصیت و توان ذاتی مدرس مربوط می باشد و همچنین روشهای تدریس چه رابطه ای با موفقیت تحصیلی دانش آموزان دارد. در مجموعه این قبیل اطلاعات می تواند زمینه را برای تلاش هر چه بیشتر، در جهت بهبود فرایند یاد دهی- یادگیری فراهم آورد.

در بررسی سابقه موضوع تحقیق از بعد نظری بعد از تعریف روش تدریس از دیدگاه صاحب نظران اطلاعات جامعی نیز در خصوص روشهای تدریس تحت عناوین : تقسیم بندی روشهای تدریس تعیین مراحل و روشهای تدریس، مهارتهای ضمن تدریس، مهارتهای برقراری ارتباط، الگوی برقراری ارتباط در جریان تدریس، مهارت تمرکز بخشی، مهارت آماده سازی، مهارت ارائه درس جدید، مهارت جمع بندی، ویژگی های لازم برای کلاسداری، علل مسائل انضباطی، مسائل ناشی از معلم، شناخت دانش آموز، رهنمودهایی برای برقراری انضباط در کلاس و رفع مشکلات رفتاری دانش آموزان، توجه به دانش آموزان، شرکت دادن دانش آموزان در فعالیتهای یادگیری و اداره امور کلاس، چند رهنمود کلی در زمینه رفتار معلم در کلاس ارائه گردید و اطلاعات مختصری نیز در باره پیشرفت تحصیلی بیان شده است سپس نتایج تحقیقاتی که در داخل و خارج از کشور در ارتباط با موضوع تحقیق انجام یافته به طور خلاصه اشاره شده است.

روش تدریس

روش: شیوه، راه، طریقه، طرز و اسلوب معنی می شود و به طور کلی، (راه انجام دادن هر کاری) را روش گویند.

تدریس: (میلر) تدرس را فراهم آوردن موقعیت و اوضاع و احوالی که یادگیری را برای شاگردان آسان می کند.

روش تدریس: عبارت است از: (راه منظم، با قاعده و منطقی برای ارائه درس) (صفوی، ۱۳۷۲، ص ۱۹۲)

تقسیم بندی روشهای تدریس :

روشهای تدریس به دو دسته کلی تقسیم می شوند : روشهایی که در گذشته های بسیار دور به کار می رفته اند (روشهای تاریخی) و روشهایی که متکی بر یافته

های روان شناسی و علوم تربیتی جدید می باشند. (روشهای جدید) نامیده می شوند.

الف- روشهای تاریخی

از میان روشهای تاریخی، دو روش بیش از سایر روشها در ایران شهرت دارند : یکی روش سقراطی و دیگری روش مکتبی (مکتب خانه ای)

۱- روش سقراطی

سقراط، فیلسوف شهیر یونانی که در فاصله سالهای ۴۷۰-۳۹۹ قبل از میلاد مسیح می زیست، روش یژه ای را برای اثبات سهو و خطا و رفع شبهه از اذهان به کار می برد. وی به وسیله سؤال و جواب و مجادله، پس از آنکه خطای مخاطب را مشخص می کرد، تا رسیدن به کشف حقیقت، به همان ترتیب، مکالمه و پرسش و پاسخ را دنبال می کرد.

در روش سقراطی، معلم صحبت نمی کند، سؤال می کند و شاگردان سخن می گویند. اما سؤالها به گونه ای تنظیم و مطرح می شوند که شاگرد را از جهل خویش نسبت به موضوع آگاه می گرداند و اندیشه او را برای دستیابی به حقیقت، ژرفا می بخشند. روش سقراط از چند ویژگی برخوردار است :

۱- نخستین هدف سقراط، کندوکاو در باره مسئله مورد نظر بود. سقراط به آموختن حقایق و مسائل جزئی کمتر اهمیت می داد: زیرا قصدش این بود که مهارت شاگردان برای کشف حقایق پرورش یابد.

۲- در روش سقراطی، نقش معلم عمدتاً شامل پرسیدن و نقش شاگردن سازمان دهی و به کار گیری دانش تجربه گذشته خود برای پاسخ به سؤالها بود.

۳- روش سقراط نه تنها روش جدلی (دیالکتیک) و شامل کنش متقابل بین شاگرد و معلم بود، بلکه استقرایی نیز بود، یعنی از جزئیات به کلیات می رسید.

تحلیل گران، روش سقراطی را تا حدودی به روشهای روانکاوی عصر حاضر شبیه کرده اند. سقراط معمولاً بحث خود را با یک سؤال عادی در باره مفاهیمی از قبیل شهامت، عدالت، پرهیزگاری، تقوا و غیره آغاز می کرد و به تدریس به شاگردان می فهماند که درست در نقطه ای که آنها بیش از حد خود را دانا می پنداشتند، جاهل و نادان بودند. شاگردانش در آغاز بحث از سقراط می رنجیدند، اما بعداً از خویشتن شرمسار می گشتند. اما پس از این که خشم درونی آنها فرو می نشست، برای خودکاوای آماده می شدند. پاره ای از صاحب نظران بر این باورند که روش سقراط، روش تدریس نیست، بلکه روشی اکتشافی است. سقراط در روش خود، هدفهای آموزشی ویژه ای برای شاگردان خویش در نظر نداشت، بلکه می خواست آنان، کاوشگران خوبی تربیت شوند.

۲- نظام مکتبی در ایران

نظام آموزش مکتبی نیز جنبه تاریخی و سنتی دارد. این نظام از چند اصل و روش تشکیل شده است :

آزادیا

مکتب که فلسفه آن با سواد شدن است، یک نوع نظام آموزشی ابتدایی مبتنی بر آزادی است. این آزادی با نظام زندگی روستایی و کشاورزی کاملاً سازگار است و با واقعیت های زندگی اجتماعی و شرایط خاص زندگی مردم آن عصر انطباق کامل دارد. آزادی عمل در مکتب خانه ها را در چند مقوله می توان طبقه بندی کرد :

آزادی سنی

با وجود این که مکتب به کودکان گروه ۶ تا ۱۰ ساله تعلق دارد، ولی این حد، یک (حد طبیعی) است که آزادانه مشخص می شود و به صورت یک (قید رسمی و قانونی) و غیر قابل تغییر نیست. هر فرد با توجه به شرایط خاص زندگی

فردی، خانوادگی و شغلی می تواند زمان آغاز تحصیلات ابتدایی خود را آزادانه انتخاب نماید.

آزادی شروع

افزون بر آزادی سنی، زمان ورود به مکتب نیز آزادانه تعیین می شود و کودک در هر فصل و زمانی از سال، و حتی هر ماه یا روز و یا هر ساعت که می تواند، در مکتب را به روی خود باز می یابد.

آزادی مدت تحصیل

این اصل مبتنی بر وجود اختلاف در استعداد یادگیری افراد است. از این رو، مکتب به تنها کودک را آزاد می گذارد تا از هر سنی که می خواهد و می تواند تحصیل را آغاز کند، بلکه این آزادی را هم به او می دهد که در هر مدتی که می تواند، درسها را بیاموزد و دوره مکتب را تمام کند، منتهی هر چه زودتر، بهتر و افتخار آمیزتر.

اصل آزادی فردی

مکتب، بر خلاف مدارس کنونی، بر حسب هفته، ماه، فصل و سال، کلاس بندی و برنامه ریزی ثابت ندارد. هر شاگردی می تواند بر حسب زمانی که شروع کرده است و استعدادی که در فراگیری دارد، آهنگ پیشرفت درسی خود را تنظیم کند. به اینگونه، هر فرد در عین حال که در جمع است، خود استقلال دارد. البته، اکثریت شاگردان درس مشترکی دارند. ولی افراد استثنایی که قدیمی ترند، دیرتر آمده اند، با استعدادترند، کم هوشترند، یا با معلومات بیشتری که در خارج فرا گرفته اند و یا اساسا جز کودکان معلول ذهنی و جسمی به حساب می آیند، در حاشیه جمع و با برنامه ای فردی کار می کنند.

خلیفه

وضع خاص پذیرش آزاد شاگرد، اختلاف سطح شاگردان، تنوع درسها، اختلاف سن معلم مکتب و نو آموز، نیاز بیشتر کودکان به سرپرستی، کمک، پاسخ به سئوالات، رسیدگی به تازه واردین و سایر مسائل، وجود مقامی را به نام خلیفه ایجاب می کند، خلیفه دستیاری است که از میان شاگردان انتخاب می شود تا در کلیه امور به معلم و همکلاسان خود یاری رساند.

درسها

درس های مکتب بر اساس دو پایه اصلی مذهب و فرهنگ انتخاب می شوند. قرآن، به عنوان سنگ زیربنای معنویت ایران، کتاب اصلی تعلیم مکتب است. (عم جزء) فصل اول قرآن، از آن رو که شامل کوچکترین سوره های قرآن است و کسی که این فصل را بخواند، قرائت تمامی قرآن برایش ساده می شود، نخستین مطلب آموزشی برای فراگیری قرآن کریم است. اگر شاگرد بتواند، درس قرآن را تا سوره الرحمن ادامه می دهد و حتی در صورت امکان تا پایان قرآن درس می گیرد.

برای آشنایی با مذهب شیعه، در برخی مکتب ها، کتب شعری مانند (طوفان) و (محرق البکا) خوانده می شود و منابع درس فارسی عبارتند از گلستان سعدی، دیوان حافظ و موش و گربه عبید زاکانی. در سطوح بالاتر، به منظور غنی شدن در ادبیات و آشنایی با مقدمات عربی، که غالب کلمات آن در فارسی به کار می رود، از کتاب (نصاب الصبیان) که لغت نامه منظومی از عربی به فارسی است، استفاده می شود. در مکتب هایی که ملای با سواد میسر است، کتاب (معراج السعاده) اثر ملا احمد نراقی که کتابی مشهور در اخلاق می باشد، تدریس می شود.

ب- روش های جدید